

Møde i Thisted den 24. Juni.

Efter nogle indledende Bemærkninger af Formanden holdt Arkitekt F. Uldall følgende Foredrag¹⁾.

Kirkeklokkerne fra Middelalderen i Danmark, særlig i Thy.

Ærede Tilhørere!

Da Kristendommen blev indført i Danmark, kom Kirkeklokkerne med den. Det vides, at det blev Ansgar tilladt at benytte en Klokke i den Kirke, han opførte i Hedeby nær det nuværende Slesvig. Disse Klokker var imidlertid meget forskellige fra de Malmklokker, vi nu benytte, idet de kun var smaa og gjorde af 2 eller 3 sammennittede, tynde Jernplader. Det følger af sig selv, at Klang af en slig Klokke kun kunde være daarlig. I Musæet i Køln opbevares en saadan, som man har givet Navnet »der Saufang« (Sofangsten), fordi den skal være bleven oprodet af en So i en gammel Affaldsdyng. Klokken antages at skrive sig fra det 7de Aarhundrede. Af gamle Pladejerns-Klokker skal der endnu være bevaret nogle i Irland.

Malmklokkerne har næppe været kendt her i Danmark

¹⁾ Randers Amtsavis 1903, Nr. 149—150.

før i det 12te Aarhundrede. Det var indkaldte Munke eller Lægbrødre i Benediktinerklostrene, der fra Udlandet medbragte Kundskaben om deres Formning og Støbning, idet det var en Pligt for de Brødre, der fulgte den nævnte Ordens Regler, at lægge sig efter Udøvelsen af Videnskab, Kunst og Haandværk. Ligesom man nu søger til Universiteterne for at faa Tvivl løst paa Videnskabens Omraade, var det i den tidligere Middelalder navnlig Benediktinerne, som var Indehaverne af slig Kundskab. Noget senere hen i Tiden sendtes ikke faa Kirkeklokker fra Udlandet ad Søvejen til Danmark. Det var navnlig 2 Retninger, der fulgtes, en vestlig og en østlig. Ad den første lod de udmærket duelige, nederlandske Støbere deres Arbejder gaa op ad Floderne over Nordsøen og op ad de sejlbare Aaer, eksempelvis til flere Kirker i det sydvestlige Jylland, ligesom ogsaa enkelte har fundet Vej til Sjælland, især naar det paagældende Sted laa i Nærheden af Kysten. Den anden Hovedvej var fra Nordtyskland, navnlig Lübeck, Mecklenburg-Schwerin (Rostock og Wismar) og Stralsund over Østersøen til Lolland, Falster og Skaane. De saa meget slette Veje i Middelalderen, der gjorde det højst vanskeligt eller umuligt at føre en betydelig Vægt frem, var jo en naturlig Grund til, at man i Tilfælde, hvor det lod sig gøre, foretrak Søvejen. I Overensstemmelse hermed var det ogsaa det almindelige, at de danskfødte Klokkestøbere, der i alt Fald fra det 15de Aarhundredes Begyndelse optræder som egentlige Haandværkere, drog omkring fra Sted til Sted, hvor man havde Arbejde til dem og opførte deres Støbehytte paa selve Kirkegaarden, i en Kirkelade eller paa et andet belejligt Sted i Nærheden.

Støbeformen bestod den Gang af 3 Hoveddele, hvis Navne i Klokkestøbersproget tildels vare valgte efter Mandens Klædedragt. »Kærnen«, der opmuredes af Mursten paa et fast, plant Grundlag og afstrøges med Ler, dannede Klokkens indre hule Rum, herover kom »der Hemd«, »Skjorten« eller Modellen, som væsentlig gjordes af Talg

eller dog fildede Substanser, og yderst Kappen. Ved Skabeloner afdrejedes de nævnte enkelte Dele, Kronen formedes af Voks, og naar Modellen var udsmetet ved den anlagte Ild, som tørrede Formen, heldtes det glødende Metal i denne. Alt dette maatte ske i Støbergruben.

Klokkerne her i Landet fra det 12. Aarh. har den langstrakte, romanske Form, de har runde, oftest spinkle Hanke og er næsten altid uden Indskrift. Støberne forstod nemlig endnu den Gang kun sjældent at fremstille Typerne. Som Eksempel paa en saadan Klokke skal jeg henvise til den ophængte Tegning fra Stagstrup i Thy. Originalen maatte omstøbes 1887.

Den ældste Maade, paa hvilken Indskrifterne fremstilledes, er, at de indridsedes eller indskares i Overfladen af Modellen, hvorved de blev støbt fordybede. Ganske enkelte af disse Indskrifter findes endnu bevarede i Danmark.

Paa Klokken i Raabjerg, næst Skagen Danmarks nordligste Sogn, staar saaledes et lille latinsk Kors og paa Siderne af dette et »a« og »o« (alpha og omega). Det betyder Christus, der siger: »Jeg er Begyndelsen og Enden«. Klokken i Smøllerup ved Viborg, der har den saakaldte »Bikubeform«, er enestaaende i sit Slags her i Landet, medens der i Tyskland findes enkelte lignende. Dens i det latinske Sprog forfattede, fordybet støbte Indskrift oversættes: »Dette Værk af Malm, velsign og bevar det o Gud!« Hertil slutter sig Klokken i Urlev ved Horsens, der ikke har anden Prydelse end et lille, ligearmet Kors, det saakaldte »Jerusalemskors«. — Den næste Maade, paa hvilken Klokkestøberne udførte Indskrifterne eller Ornamenterne, var ved oprullede, fine Voxtraade, der klæbedes udenpaa Modellen. Mærkeligt nok kendes der i Tyskland kun nogle enkelte Klokker, hvis Indskrifter er forfærdigede saaledes, medens vi her i Danmark har endnu ikke saa ganske faa bevarede. Blandt de interessanteste Eksempler skal jeg her henvise til Givskud-Klokken ved Vejle, der omkring Halsen har en bred Frise af spiralformede Orna-

menter, blandt hvilke er 4 store, regelmæssigt fordelte Indvielseskors. Disse spillede en vigtig Rolle ved den af Biskoppen foretagne højtidelige Indvielse og Daab af Klokken, idet han med sin højre Tommelfinger blandt andet gjorde Korsets Tegn med den hellige Olie paa de nævnte Steder. Slige Indvielseskors ses ikke sjældent støbte paa Klokkerne, dog ej altid paa samme Sted. Til det 13de Aarh.s Slutning maa regnes Klokken i Hodde med Indskriften »AVE MARIA«, som er udført i højst karakteristiske Minuskler. Endvidere skal nævnes den lille Klokke, som oprindeligt har hørt til Vor Frue Kloster i Roskilde, men som forlængst er kommen derfra, har gjort Tjeneste som Madklokke paa Lindholm der i Egnen og nu ejes af en Privatmand i Gjevninge. Det var at ønske, at Klokken, som med sin elegante Form næppe kan være ældre end fra det 14de Aarh.s Begyndelse, og hvis Indskrift er »SANCTA MARIA« en Gang maatte finde Plads i vort Nationalmuseum.

Da Støberne opfandt at hæve Kappen, efterat Modellen var udmeltet (omtr. Aar 1200), blev det muligt at fremstille Indskrifterne paa en 3die Maade. De ridsedes nemlig ind i Kappens indre Side, hvorved de blev støbt op-højede. Kollerup-Klokken ved Vejle, som støbtes i Slutningen af det 13de Aarhundrede af »Hermanus«, viser os et Eksempel paa denne Fremgangsmaade. Endnu mærkeligere er dog den store Klokke i Gumløse i det nordlige Skaane. Denne har kun et enkelt Bogstav, nemlig A, der paa 2 forskellige Steder har været indridset i Kappen; men foruden dette har den i Skriftbaandet om Halsen forskellig Udsmykning. Hertil hører en stor Medaillon, som er vist 6 Gange. I dens Rand staar paa Latin i Majuskler den forkortede Englehilsen, og det ovennævnte A synes da at skulle gælde som et Initial for »AVE«, hvormed Hilsenen jo begynder. Flere Gange er Erkeenglen Gabriel, som forkyndte Jomfru Maria, at hun skulde føde Verdens Frelser, afbildet i Relief i Skriftbaandet, og alt dette hører altsaa

nøje sammen. Jeg viste de Aftryk fra Klokken, som her er ophængte, til Embedsmændene ved Nationalmuseet i Stockholm, da jeg besøgte dette, og det var saa heldigt, at de kunde forklare mig Betydningen af den Original, hvorefter Medaillonerne paa Klokken var frembragt. I en af Museets Montre laa en Genstand af ganske tilsvarende Udstyrelse (foruden en anden lignende). Den bestod af forgyldt Sølv og var en Plade, der havde været paasyet en Kvindes Festdragt i det 13de Aarhundrede. Et Par andre Medailloner paa Klokken, i hvis Midte vises en flakt Ørn (Lübecks Vaaben), tyder maaske paa, at Støberen har været fra denne By. Aftryk af en Del smaa Brakteater findes desuden i Skriftbaandet, hvor de staa som en Art Skille tegn. Klokken maa henregnes til Slutningen af det 14de Aarhundrede. For at vise den høje Grad af Duelighed, som enkelte Støbere besad med Hensyn til Indridningen af Typerne i Kappen, har jeg ophængt et Aftryk af et Parti af Indskriften paa en af Klokkerne i Neustadt i Holsten. Majusklerne, der er pragtfulde, viser en Rigdom af Enkeltheder. Paa Klokkelegemet er anbragt et fint udført Relief af Christus paa Korset med Maria og Johannes ved Siderne. Figurerne staa paa et fælles Fodstykke, og Angelen forneden viser, at Originalen har udgjort Topstykket af et Processionskors.

Det næste Fremskridt var at naa til at udskære Typerne paa fri Haand i tynde Vokstavler og klæbe dem paa Modellen ved Hjælp af Terpentin. Denne Metode begyndte at anvendes her i Landet i det 14de Aarh. Klokken i Kvislemark i Sydsjælland viser et Eksempel herpaa. Et andet og en Del yngre er Hjardemaal-Klokken her i Thy, hvis latinske Indskrift, der med Undtagelse af et Initial er i Minuskler, oversættes:

I Herrens Aar 1513.

Jesus af Nazareth, Jødernes Konge.

I det 15de Aarh. var det almindeligt, at Klokkestøberne dannede deres Typer ved at presse Voks ned i Forme af

Træ eller mulig Bly. De opnaaede herved en langt større Nøjagtighed og Ensartethed i Indskrifterne, hvad altsaa forøgede disses Skønhed. Petrus Johannis eller Petrus de Randrusia, Peter fra Randers, arbejdede paa denne Maade i Tidsrummet fra 1419—1453; jeg kender 20 Klokker, der er udgaaet fra hans Værksted, og hvoraf de fleste endnu er i Behold. Han bruger at adskille de enkelte Ord ved temmelig store ligearmede Kors. Blandt hans Arbejder skal jeg her nævne Aal Kirkes Klokke ved Varde, hvis latinske Indskrift lyder i Oversættelse: »I Herrens Aar 1431 Dagen før Apostlen Thomas' Fest er Klokken støbt. Peter Jensen.«

Klokkerne i Hundstrup og i Hellig Kors' Kirke i Rær i Thy er ogsaa udgaaede fra hans Haand. Indskriften paa den førstnævnte har voldet en Del Vanskeligheder, men ved Sammenligning med andre af Støberens Arbejder, hvor han nævner Tidspunktet, da Klokkerne støbtes, saa nøjagtigt, synes den at maatte tydes: »I Herrens Aar 1442 den 18de i den 11te Maaned støbte Mester Peter fra Randers mig.« Umiddelbart efter Aarstallet følger Tallet »xxx«, hvis Betydning kan være noget tvivlsom; men det betyder maaske, at dette var den 30te Klokke, som Støberen da havde forfærdiget. Paa Klokken i Rær angives Indskriftens Begyndelse ved Aftrykket af en lille Brakteat, der staar ret tydeligt. Det maa antages, at Erik af Pommern har ladet Originalen mønte i Sverig. Indskriften oversættes: »I Herrens Aar 1453 i Juli Maaned støbte Mester Peter fra Randers mig.« Klokken har altsaa just nu gjort sin Nytte i 450 Aar.

Typerne paa Klokken i St. Nicolai Kirke i Vester-Vandet, der er pyntelige, har en Form, der er noget afvigende fra de tidligere nævnte, idet deres Stamme i Gennemsnit er afrundet. Indskriften, som ogsaa her er Latin, lyder paa Dansk: »I Herrens Aar 1469. Denne Klokke hører til den hellige Niels' Kirke i Vester-Vandet. Maria Moder. Jens Torkildsen, Sognepræst, Niels Poulsen og

Niels Jensen, Kirkeværger.« Støbernavnet staar altsaa ikke angivet; men ved Sammenligning synes Klokken at maatte være et Arbejde af den Mester Klavs, der det følgende Aar støbte Stormklokken i Holstebro.

Støberen Jes Smid benytter som Mærke en Hammer og Knibtang eller dog et af disse Redskaber til Tegn paa, at han ikke alene var Klokkestøber, men ogsaa Smed. Han har blandt andet støbt Klokken i Vor Frue Kirke i Sjørring. Dens Indskrift lød i Oversættelse:

»I Herrens Aar 1478. Hil Dig Maria Du benaadede, Herren er med Dig, Du velsignede blandt Kvinderne, og velsignet være Dit Livs Frugt«. Derefter fulgte en lille Hammer. Her har vi det temmelig sjældne Tilfælde, at Englehilsenen er meddelt fuldt ud; det er derfor saa meget desto mere beklageligt, at Klokken efter at være revnet maatte omstøbes i 1899.

Jeg kommer nu sluttelig til at omtale den danskfødte Støber Peter Hansen Flensborg, der var en anset Borger i denne By, hvem forskellige Tillidshverv betroedes¹⁾. Hans Arbejder strækker sig over det lange Tidsrum fra 1462—1512. De ældste af disse findes i Sønderjylland; men efterhaanden udvidedes hans Virkefelt mere og mere til saa at sige alle Egne af Jylland og til Fyn. Der kendes omtrent 40 Klokker, som er udgaaet fra hans Værksted, og hvoraf den langt overvejende Del endnu er i Behold. Han synes at være den første danske Støber, der har anvendt Relieffer, som var gjorte af Voks i Forme, hvilke sidste var modellerede særlig i det Øjemed.

Blandt en Del Eksempler herpaa kan saaledes nævnes den store Klokke i St. Michaels-Kirken i Sanderum ved Odense. Her staar paa Klokkelegemet Østside et 9¹/₂ Tomme højt Relief, der forestiller Treenigheden. Den gamle Gud Fader med Kongekrone paa Hovedet og mægtigt

¹⁾ Prof. R. Haupt: Die Bau- und Kunstdenkmäler der Provinz Schleswig-Holstein, III B. S. 35.

Skæg vises siddende. Han holder Christus paa Korset foran sig, og over dennes Hoved paa Gud Faders Bryst svæver Duen, den Hellige Aand. Paa Klokkenes modsatte Side ses et Relief af den Korsfæstede med Maria og Johannes ved Siderne. Indskriften, som er paa gammelt Dansk, lyder t vort Nutids Maal: »Aar efter Guds Byrd 1492, Gud til Lov og Jomfru Maria og alle Guds Helgene og hellige Hr. Michael Engel, blev denne Klokke støbt, (paa) den Tid Mester Klavs Andersen var Prior i Dalum, Hr. Hans Nielsen Sognepræst og Iver Degn. Gud give hans Sjæl Naade. Mester Per Hansen støbte begge disse Klokker. Hjælp Jesus Maria.« Støberen har altsaa samtidig gjort 2 Klokker til Kirken; den mindste af disse er imidlertid allerede omstøbt 1639.

Ogsaa her i Thy har Per Hansen arbejdet. Samme Aar, som han støbte de to Klokker i Sanderum, var han beskæftiget med den næststørste af de 3 Klokker, der nu hænger i Taarnet i Thisted Kirke. Den har paa Østsiden et 8 " højt Relief af den korsfæstede Christus, gjort efter samme Model som det i den fynske Kirke, dog uden Sidefigurerne. De 4 bekendte Bogstaver »inri« staar i Thisted over Frelserens Hoved. Indskriften, som dels er paa Latin, dels væsentlig er paa gammelt Dansk, læses i Oversættelse: »Jesus af Nazareth, Jødernes Konge, hjælp Maria og hellige Nikolaus og Anna selvtredie, Amen! Aar efter Guds Byrd 1492 og paa det tredie (paa) den Tid var Mester Per Bosen Sognepræst, og boede Henning Kiert i Ullerup, og Per Laursen og Niels Krag var Kirkeværger«. Man kunde maaske herefter fristes til at tro, at Thisted Kirke var viet til St. Nicolaus, men dette har neppe været Tilfældet, skønt mange Kirker i Søkøbstæder var helligede ham. Sagen er nemlig, at Klokken if. »Marmora Danica« oprindelig har hørt til Kirken i Sennels, hvilket Navn er dannet af »Sanct Niels«. Ullerup hed oprindelig Vollerupgaard, og if. Traps »Danmark« blev Henning Kiert Ejer af den 1511. Den mindste Klokke i Thisted Kirke, Stormklokken, som hænger

i det nordre Lydhul, er ligeledes et Værk af denne Mester, men 5 Aar yngre end »Mellemklokken«. Dens Indskrift lyder oversat: »Jesus af Nazareth, Jødernes Konge, Begyndelse og Ende, Gud og Menneske, o Ærens Konge kom med Fred! Amen. Hjælp Maria og hellige Anna selv tredie! O Gud vær naadig mod os Syndere! I Herrens Aar 1497.« At dømme efter Indholdet af Klokken Indskrift kan den næppe fra først af have været Stormklokke, men vist snarere tjent som Aftenklokke. Det synes herefter, at Thisted Kirke maaske kan have været indviet til Scta. Anna. I samme Aar støbte Peter Hansen en Klokke til Ære for Sct. Laurentius til Hvidbjerg Kirke paa Thyholm, men denne blev senere — uvist naar — flyttet til Skyum, hvor den hængte, indtil den maatte omstøbes i 1885. Paa samme var et Relief af Sct. Laurentius, holdende Risten i den højre Haand. Klokkerne i Tved og i Vigsø, hvilken sidste lille Kirkes gamle Navn er »Sct. Peders Kapel«, er ogsaa støbte af Peter Hansen, skønt hans Navn ej findes paa dem. Paa den førstnævnte lyder Indskriften i Oversættelse: »I Herrens Aar 1498. Jesus af Nazareth, Jødernes Konge, Begyndelse og Ende, Gud og Menneske, o Ærens Konge Christus kom med Fred. Amen«; og paa den sidstnævnte blot: »Klokken er støbt i Herrens Aar 1500. Jesus af Nazareth, Jødernes Konge«. Det vil ses, at der til Dels gaar en vis Ensartethed igennem Indskrifterne paa denne Støbers Klokker. Han maa være død i Tidsrummet imellem 1513 og 1520, thi paa 2den Dagen efter Festen for Johannes den Døbers Halshuggelse holdtes i 1521 i Sct. Nicolai Kirke i Flensborg den for Peter Hansen stiftede aarlige Dødsmesse.

Det er ofte bleven sagt mig, at Folk ikke kunde begribe, at jeg vilde have al den Ulejlighed med at gaa op i de høje Taarne for at undersøge Klokkerne, »alle disse var jo ens«. Jeg haaber, at De, mine Tilhørere, maa have faaet Indtrykket af, at det vel er værd at forske i disse Minder fra Middelalderen, der beriger os med mangt et

Træk vedkommende Haandværk og Kunstindustri, ligesom de heller ikke savne kirkehistorisk Betydning.

Derefter meddelte Dr. H. F. Rørdam Træk af Thylands Kirkehistorie i ældre Tid, idet han særlig henlede Opmærksomheden paa den h. Thøgers Virksomhed, der efterlod saa dybe Spor, at de endnu ikke synes ganske udslettede¹⁾; ogsaa Minder fra Reformationens Dage fremdroges, da Thisted en Tid var Sæde for den første evangeliske Biskop.

Ved Eftermiddagsmødet talte Højskoleforstander H. Rosendal om den vidt udbredte Folkebog »Lucidarius«, der i Middelalderen spillede saa stor en Rolle i den folkelige Oplysning, og som i sin danske Form synes at stamme fra Thy.

Endelig holdt H. F. Rørdam et Foredrag om den berømte og højt fortjente Historiker Jacob Langebek, der var født i Skjoldborg Præstegaard i Thy²⁾.

Møde i Silkeborg den 28. Juli.

Mindet om det gamle Bispeslot Silkeborg og de talrige Klostere i Aarhus Stift gav Dr. H. F. Rørdam Emne til et Foredrag om disse Klostere og særlig om Cistercienserklosteret Øm, hvis Historie er bedre kjendt end de fleste andre Klosterses i Middelalderen, ligesom dets Skæbne efter Reformationen ogsaa frembyder adskilligt af Interesse.

¹⁾ En Mand, der tidligere har været Præst ved Havkanten i Thy, har fortalt Red., at naar Fiskerne skøde deres Baade i Søen, plejede de stille hen for sig og langsomt at udtale Ordet »Thøger«. Ligeledes fortalte en Kvinde fra Vestervig, der var tilstede ved Mødet, at enkelte gamle i Egnen om Vestervig, plejede at sige: »Det veed Thøger« — paa samme Maade, som man jevnlig hører Talemaaden: »Gud veed« (om dette eller hint forholder sig saa eller saa). I begge Tilfælde var dog Mindet om Personen Thøger forlængst udslettet; men Navnet havde holdt sig.

²⁾ Referater af Foredragene findes i »Thisted Amtsavis« 1903, Nr. 141, 142 og i »Thisted Amts Tidende« Nr. 144, 145.

Derefter holdt Højskolelærer Cand. theol. C. Baagøe et ligesaa udførligt og grundigt som vel formet Foredrag om den danske Kirkebygnings Historie.

Mødet var trods Regnvejret godt besøgt.